

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ
Кафедра публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «Механізм державного врегулювання кризових явищ соціально-економічного характеру в Україні»

(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка)
магістратури за спеціальністю
281 Публічне управління та
адміністрування
Королюк Н.П.

(прізвище імя та по-батькові)

Керівник: д.е.н., проф. Чмир О.С.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент: _____

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Анотація

Королюк Н.П. (Механізм державного врегулювання кризових явищ соціально-економічного характеру в Україні) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2020. – 61 с.

В роботі сформульовано базові поняття дослідження: соціально-економічна система, антикризове управління, державна політика.

Досліджено особливості соціально-економічного розвитку України в умовах кризи.

Описано окремі інструменти антикризового управління соціально-економічної сфери країни: нормативно-законодавче регулювання, фінансове регулювання, економічна політика, бюджетна політика. Розглянуто моделі антикризового управління в різних країнах світу.

Запропоновано заходи щодо вирішення питання диспропорції у розвитку регіонів України, напрями формування соціально-орієнтованої економіки.

Ключові слова: соціально-економічна сфера, державне антикризове управління, соціально-орієнтована економіка, механізм врегулювання кризових явищ, макроекономічні показники.

Abstract

Korolyuk N.P. (Mechanism of state settlement of crisis phenomena of socio-economic nature in Ukraine) - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. Master's thesis on obtaining a master's degree in the specialty 281 Public administration and administration. - Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, Khmelnytsky, 2020. - 61 p.

Peculiarities of social and economic development of Ukraine in the conditions of crisis are investigated.

Some tools of anti-crisis management of the socio-economic sphere of the country are described: normative-legislative regulation, financial regulation, economic policy, budget policy. Models of crisis management in different countries of the world are considered.

Measures to address the issue of disparity in the development of the regions of Ukraine, the formation of a socially oriented economy are proposed.

Key words: socio-economic sphere, state anti-crisis management, socially-oriented economy, crisis management mechanism, macroeconomic indicators.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	8
1.1. Поняття та зміст державного механізму врегулювання кризових явищ соціально-економічного характеру.....	8
1.2. Світовий досвід антикризового державного регулювання.....	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ АНТИКРИЗОВОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯВИЩ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ.....	18
2.1. Аналіз соціально-економічного розвитку України.....	18
2.2. Інструменти антикризового управління соціально-економічного розвитку країни.....	31
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ КРИЗ.....	40
3.1. Антикризові заходи стимулювання соціально-економічного розвитку України.....	40
3.2. Формування соціально-орієнтованої економіки як одного із напрямків антикризового управління держави.....	45
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми. В даний час багато вітчизняних економістів, досліджуючи проблему ролі і функцій держави в ринковій економіці, сходяться на думці про те, що існує необхідність посилення державного регулювання економіки. Досвід економічно розвинених країн також свідчить про важливість державної участі в усіх сферах і секторах економіки. Жодна з існуючих на сьогоднішній день моделей економічних систем держави не є повністю ліберальною, тобто саморегульованою, розвиток якої залежало б тільки від дії ринкових механізмів.

Перехід до ринкових відносин в нашій країні відбувався шляхом роздержавлення економіки, відмови від централізованого планування і управління, що дозволило найбільш ліберальній частині українських реформаторів зробити висновок про необхідність мінімізації участі держави в економічних процесах. Ця наукова думка стала основоположною для усіх ринкових перетворень, що здійснювалися в 90-й рр. ХХ ст.

Разом з тим спроби усунути державний контроль і регулювання у сфері економіки привели до дезорганізації економічних процесів, виникненню кризових ситуацій на всіх рівнях економіки і в кінцевому підсумку до колапсу всієї соціально-економічної системи, що і було доведено в ході реформ, що проводилися в Україні.

Таким чином, постає необхідність реформування механізму державного управління соціально-економічним розвитком, за допомогою зміни й координування можливих моделей взаємодії суб'єктів управління, як елементів цілісної системи. Розробка нових технологій державного управління вимагає визначення економічної сутності механізму як інструмента, що дає змогу формувати ефективне управління процесами розвитку на всіх рівнях господарювання.

Питання забезпечення розвитку соціально-економічних систем досліджувалися фахівцями з державного управління, а саме: О. Бобровська,

О. Дацій, Н. Дацій, В. Дорофієнко, С. Майстро, А. Мерзляк, О. Поважний, І. Драган, М. Корецький, А. Стойка, А. Халецька, М. Небава, І. Тюха, О. Шарапов, О. Мамалуй, Л. Удотова та ін..

Проблеми кризових ситуацій у частині їх прогнозування та припинення вивчали у своїх працях М. Корнієнко, В. Богданович, І. Свида, О. Лисенко, Ю. Абрамов, Ю. Даник, І. Кириченко, О. Шмаков, В. Бацамут, С. Кузніченко, Ю. Бабков, В. Лаптії та ін.

Але, слід зазначити, що практичні та теоретичні аспекти державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства в межах нових реформ досліджені недостатньо, що і зумовило вибір теми магістерського дослідження.

Метою дослідження є аналіз проблем соціально-економічного розвитку України, визначення перспектив та напрямів державного регулювання соціально-економічної сфери на основі сучасних підходів до антикризового управління.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність актуалізації та розв'язання **наступних завдань**:

- дослідити сутність понять «соціально-економічна система», «антикризове управління»;
- розглянути зарубіжний досвід антикризового державного регулювання;
- дати оцінку макроекономічним показникам соціально-економічного розвитку України;
- дослідити інструменти антикризового управління соціально-економічного розвитку країни;
- обґрунтувати основні проблеми та перспективні напрямки соціально-економічного розвитку України за умови реалізації ефективного державного антикризового механізму.

Об'єкт дослідження – соціально-економічний розвиток України в умовах кризи.

Предметом дослідження є механізм антикризового державного управління соціально-економічних явищ в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження в роботі є синергетична парадигма. У процесі дослідження було використано такі загальні та часткові методи: системного аналізу і синтезу – для визначення основних напрямків впливу світової фінансової кризи на соціально-економічний розвиток України, імітаційного моделювання – для прогнозування сценаріїв соціально-економічного розвитку країни в умовах подолання наслідків кризи; метод ентропії – для розрахунку інтегрального та комплексних показників соціально-економічного розвитку регіонів; графічний метод – для демонстрації висновків, отриманих у результаті дослідження

Практична значущість полягає у подальшому розвитку теоретико-методичних положень щодо вибору механізму врегулювання кризових явищ соціально-економічного характеру в Україні.

Структура роботи. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 60 найменування. Загальний обсяг роботи 53 сторінки

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Поняття та зміст державного механізму врегулювання кризових явищ соціально-економічного характеру

Соціально-економічна система як одна з основних підсистем суспільства має свою особливу сутність і структуру. Слід також зауважити, що вона, як і інші системи, має діалектичний характер.

Головними властивостями економічної системи є її цілісність, яка забезпечує відособленість економічної системи, функціонування її як єдиного цілого організму і характеризується її рівноважністю.

У зв'язку з чим дана система повинна володіти такими властивостями, як збалансованість, саморозвиток, ієрархічність, декомпозиційність, адаптивність, самоврядність, виробничі можливості.

Виходячи з вищесказаного, соціально-економічна система держави – це органічно цілісна сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих її елементів, що утворюють певну цілісну економічну структуру суспільства, що є єдністю економічних відносин, що складаються з приводу володіння, користування, розпорядження, виробництва, розподілу, обміну та споживання обмежених економічних благ, що включає в себе методи регулювання економіки, різноманітність підходів до ведення господарства і впливу на елементи соціально-економічного життя суспільства відповідно до рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, в основі яких знаходиться людина [25].

Різноманіття і складність елементів соціально-економічної системи і їх взаємозв'язків вимагають постійного контролю з боку керівників структур усіх рівнів: відстеження різноспрямованих сполучених зв'язків, попередження переростання суперечливих зв'язків в конфліктні, забезпечення органічного їх

підпорядкування і субпідрядності, облік кореляції й імовірнісних варіантів розвитку їх зв'язків.

Отже, в основі збалансованості системи лежить забезпечення рівноважного розвитку внутрішніх і зовнішніх її елементів, тобто:

- 1) її стійке, раціональне, завершене відтворення;
- 2) створення потрібного суспільству продукту (товару, послуги), вартості, в тому числі додаткової, як основи руху;
- 3) розвиток економічних відносин її суб'єктів.

Однак досить короткий термін існування української соціально-економічної системи і надання переваги окремим її елементам привели до нестійкої, дестабілізаційної і незбалансованої соціально-економічної системи в цілому; відповідно позитивний і прогресивний розвиток в одних регіонах призвів до спаду в інших. Це викликало деформацію структури економіки, яка привела до економічної кризи.

За таких умов постає питання організації ефективного механізму антикризового державного управління.

Антикризове управління являє собою управління, спрямоване на прогнозування небезпеки кризи, виявлення кризи, аналіз його симптомів, розробку заходів щодо зниження негативних наслідків кризи і використання його факторів для подальшого розвитку. Це система управлінських заходів щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ на всіх рівнях економіки («чотирьох М»: мікро-, мезо-, макро- і світовий рівні).

Суть антикризового управління можна виразити в наступному: кризи можна прогнозувати, очікувати і провокувати; кризи певною мірою можна прискорювати або, навпаки, уповільнювати; кризи можна пом'якшувати; для повноцінного управління в період кризи необхідні особливі знання, наявність досвіду і певної підготовки; кризовими процесами в певних розмірах можна управляти; цілеспрямовані дії по виходу з кризи сприяють прискоренню цього процесу і мінімізації негативних наслідків.

Вплив держави на соціально-економічні процеси в умовах ринку, може здійснюватися двома шляхами:

1. Шляхом прямого впливу - реалізацією спеціальних програм і цільових заходів;
2. Шляхом непрямого впливу - опосередкованого впливу на економічний процес через здійснення основних державних функцій, реалізацію спільних соціально-економічних програм і проектів.

Вплив держави на перебіг кризових процесів в економіці може також відбуватися двома шляхами:

1. Прямий вплив - державне регулювання кризових ситуацій;
2. Непрямий вплив - здійснення соціально-економічної політики, що сприяє загальному оздоровленню економіки, пом'якшення гостроти проблем і подолання економічних криз. (Рис. 1.1)

Рисунок 1.1 – Основні методи впливу держави на перебіг кризових процесів в економіці

Примітка. Складено автором на основі джерела [8]

Методи непрямого впливу передбачають наступне: держава створює передумови для того, щоб при самостійному виборі економічних рішень суб'єкти обирали ці варіанти, які відповідають цілям економічної політики. Непрямі методи (фінансового, податкового і кредитно-грошового регулювання) спираються на товарно-грошові відносини, визначають «Правила гри» на ринку і впливають на економічні інтереси всіх господарюючих суб'єктів.

Непрямі методи впливу на економіку не порушують ринкової ситуації та не створюють несподіваний дисбаланс в стані динамічної рівноваги. Їх інструментами є: фінансова політика, податкова політика, кредитно-грошова політика, амортизаційна політика держави і т.д.

У свою чергу, методи прямого впливу передбачають таке регулювання з боку держави, при якому суб'єкти економіки змушені приходити до рішень, які засновані не на самостійному їх виборі, а на вказівках держави.

Адміністративні методи державного регулювання включають в себе:

- пряме державне фінансове регулювання – розподіл бюджетних інвестицій, субсидій, субвенцій і дотацій;
- програмно-цільові методи;
- методи регулювання матеріальних потоків і виробничої діяльності (держзамовлення, квотування, ліцензування);
- державне підприємництво.

Прямі методи часто мають високу ступінь ефекту через оперативне досягнення економічного результату. Однак в них є серйозні недоліки, що можуть порушувати сформовану між учасниками ринку рівновагу [29].

Принципи державного антикризового управління:

- наукова обґрунтованість антикризових заходів;
- правове забезпечення антикризового управління;
- підтримка фінансової системи;
- надання допомоги найбільшим структуроутворюючим підприємствам;
- пріоритетність соціального захисту населення;
- запобігання масовим вивільненням;

– підтримка малого бізнесу і розширення самозайнятості населення.

Послідовність реалізації антикризової економічної політики держави можна поділити на декілька етапів (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Етапи реалізації антикризової політики держави

Примітка. Складено автором на основі джерела [34]

Отже, найважливішим завданням органів державного управління є забезпечення надійного, стабільного і стійкого функціонування підприємств, галузей різних видів діяльності та форм власності, їх інноваційного розвитку, створення і підтримання на належному рівні їх інвестиційної активності, наявності в необхідних розмірах доступних за ціновими і іншим параметрам кредитних ресурсів, реалізація гідної соціальної політики, а також рішення безлічі інших завдань в поточний момент часу і в доступній для огляду перспективі. Кількість проблем і складність їх реалізації в період криз багаторазово збільшуються. Сталий розвиток будь-якого суб'єкта ринкової економіки - від індивідуального підприємця до національної економіки в цілому - передбачає постійну модернізацію виробництва, вдосконалення методів і структури управління, забезпечення безперервного розширеного відтворення, рішення безлічі інших проблем і завдань, що ні забезпечувалося в Україні протягом декількох десятиліть.

Таким чином, держава зобов'язана розробити і реалізувати комплекс заходів щодо стабілізації економіки, забезпечення її поступового розвитку, підвищенню рівня адміністрування діяльності держкомпаній, використовуючи відповідні методи, механізми та інструменти.

1.2. Світовий досвід антикризового державного регулювання

Для розробки ефективних антикризових заходів державного управління в Україні необхідно використати світовий досвід та адаптувати його під особливості господарювання країни.

Наприклад, США спрямовує політику антикризового управління на вдосконалення законодавства в галузі зайнятості, збільшення робочих місць, особливо для молоді, розробку регіональних структурних програм тощо.

В ході реалізації таких програм передбачено прискорення фінансування державою будівельних робіт, збільшення зайнятості населення у державному секторі, налагодження страхових виплат з безробіття, отримання професійної освіти без відриву від виробництва, забезпечення молоді першим робочим місцем, забезпечення пріоритетних галузей економіки висококваліфікованими кадрами.

Ще одним напрямком антикризового управління в США є проведення ефективної економічної політики, що здійснюється у наступних напрямках:

- удосконалення управління фінансовими ресурсами;
- розробка оптимального управлінського інструментарію;
- координація діяльності інспекторів контролюючих органів;
- запобігання злочинів в економічній сфері.

У свою чергу країни Європейського союзу при здійсненні антикризового управління використовують селективний підхід, що передбачає підтримку конкретних компаній, тобто зусилля спрямовані на приватний бізнес.

Вважається що лише розвиток приватного бізнесу буде сприяти виходу регіону із кризи.

Значний досвід державного регулювання економіки має Японія. Головною особливістю її методики регулювання є формування планів та прогнозів макроекономічного розвитку. Реалізацію цих планів здійснює Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості. Основними напрямками діяльності міністерства є регулювання зовнішньої торгівлі, промисловості, підтримка середнього та малого бізнесу.

Основні напрямки антикризової політики Японії:

- зменшення центральним банком рефінансування відсоткової ставки;
- сприяння реструктуризації іпотечних кредитів;
- викуп акцій фінансових установ державою;
- збільшення державної частки у статутному капіталі фінансових установ, які спеціалізуються на підтримці сільського господарства та експортних операціях;
- зниження податку на прибуток підприємств та виплат на соціальне страхування працівників;

Разом з цим кожна країна Європейського союзу має свої особливості антикризового управління.

Наприклад, у Франції державні підприємства домінують у пріоритетних галузях країни, таких як: автомобілебудування, авіакосмічна галузь, хімічна та нафтогазова промисловості, чорна металургія.

У ряді країн в якості превентивних антикризових заходів, спрямованих на запобігання або вихід з кризи окремих підприємств, галузей або економіки в цілому є приватизація державного майна.

В цілому розвинуті країни Заходу розглядають приватизацію як засіб створення змішаної економіки. На думку економістів, змішані підприємства більш конкурентоздатні в порівнянні з державними підприємствами.

Для держпідприємств характерна низька ефективність витрат на одиницю продукції. Як правило, державні підприємства розглядаються як

інструменти економічної та соціальної політики, а не як комерційні підприємства. Основним спонукальним стимулом приватизації є оздоровлення економіки підприємств за рахунок приватних інвестицій, в тому числі іноземного капіталу.

У країнах з розвинутою ринковою економікою приватизація приймає такі форми:

- продаж державних підприємств приватним інвесторам – фізичним і юридичним особам;
- створення спільних підприємств з пайовою участю приватного капіталу;
- продаж частини акцій підприємств, що є державною власністю.

Вдало використовується процес приватизації в Японії. В країні підлягають приватизації державні неплатоспроможні підприємства, які модернізуються, оптимізуються і поступово починають виходити на прибутковий рівень роботи. Саме це дозволяє ефективно реалізовувати антикризові заходи.

Отже, в кожній країні процес приватизації має свої характерні риси: у Великобританії - поступовість, в Німеччині - обережність, в Італії - яскраво виражений прагматизм, в Чеській Республіці - зменшення частки держави у володінні власністю до 10-15% [56].

Важливою передумовою виходу зі світової кризи є співпраця держав на міжнародному рівні. Проявом такого співробітництва є їх об'єднання у міжнародні організації, такі як ООН.

До структури ООН входить:

- Економічна і соціальна рада (ECOSOC);
- Міжнародна організація з міграції.
- Міжнародна організація праці
- Група Світового банку

Економісти ООН рекомендують всьому міжнародному співтовариству масивні пакети заходів економічного стимулювання, які носять послідовний

характер, забезпечують взаємну підтримку на глобальній основі і відповідають стабільним цілям розвитку.

Для запобігання повторним кризам в майбутньому щорічна економічна доповідь ООН також рекомендує посилення регулювання фінансових ринків, адекватне забезпечення ліквідності в міжнародному масштабі, перебудову міжнародної резервної системи й ефективніше міжнародне економічне управління, що включає більше число учасників.

ООН перебуває в постійному пошуку нових варіантів розвитку людства. Так, 25 вересня 2015 р. був прийнятий підсумковий документ Саміту ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року», задекларувавши 17 цілей в сфері сталого розвитку та 169 завдань для їх досягнення, реалізація яких, у підсумку, повинна забезпечити збалансованість економічного, соціального та екологічного розвитку.

Україна надає особливого значення діяльності ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній як важливий чинник своєї зовнішньої політики.

Серед значного різноманіття антикризових заходів, які застосовуються різними країнами світу, чільне місце посідають заходи, спрямовані на безпосередню підтримку компаній як фінансового, так і реального секторів економіки, що потерпають від кризи.

Узагальнення міжнародного досвіду дозволяє виокремити низку антикризових інструментів у наступних сферах: розширення пропозиції кредитних ресурсів; підтримка малого й середнього бізнесу; стимули для інвестицій та інновацій; підтримка галузей; підтримка експортерів; податкові інструменти. В якості важливого стимулятора економічної активності у міжнародній практиці розглядається розвиток інфраструктурних проектів. Зокрема, нові інфраструктурні проекти передбачають модернізацію транспортної інфраструктури, енергетики, в тому числі альтернативних джерел енергії, а також сільського господарства [1].

Отже, сформовані у різних країнах світу моделі антикризового управління забезпечують різні потенційні можливості розвитку держави. Варіативність інструментів антикризового регулювання багато в чому залежить від стану економіки, від кон'юнктури міжнародних ринків, результатів зовнішньоекономічної діяльності та інших факторів розвитку держави. Досвід зарубіжних країн багато в чому є показовим для України, як для держави, яка також опинилася у кризовому становищі.

Але жодна з моделей антикризового управління соціально-економічного розвитку зарубіжних країн не може бути використана в практиці формування антикризової політики України у чистому вигляді. Тому для формування ефективного механізму антикризового управління необхідно враховувати як світовий досвід та і особливості організації та розвитку економічної і соціальної політики нашої держави.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СТАНУ АНТИКРИЗОВОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯВИЩ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз соціально-економічного розвитку України

Для проведення оцінки соціально-економічного розвитку країни та її регіонів необхідні повні та достовірні дані про їх соціально-економічний стан, перспективи та можливості. Без наявності таких даних неможливо розробити стратегію розвитку України або подолати диспропорційність в соціально-економічній сфері.

Як свідчить практика, для аналізу соціально-економічного стану економіки країни використовуються наступні показники: валовий внутрішній продукт (ВВП), доходи населення з урахуванням їх купівельної спроможності, національне багатство, у тому числі споживче майно. Для проведення міжрегіональних порівнянь ці дані, як правило, розраховуються на душу населення (працездатного або зайнятого). Вартісні показники соціально-економічного стану регіону співвідносяться з темпами інфляції.

Щоб визначити місце України у світі в контексті забезпечення державної політики соціально-економічного розвитку, у таблиці 2.1 представлено зведені показники за міжнародними рейтинговими системами, котрі розглядаються в якості вихідних макроекономічних характеристик, за якими можна ідентифікувати стан національної економічної системи в контексті реалізації соціальних принципів розвитку.

Таблиця 2.1 Динаміка позицій України у рейтингах, що показують конкурентоспроможність національної економіки (станом на 31.10.2019 р.)

Назва рейтингу	Значення				
	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.
Глобальний рейтинг інновацій	64	56	50	43	47
Рейтинг впливу уряду на економіку	67	70	74	52	43
Рейтинг ринку праці	56	73	86	66	59
Рейтинг глобальної конкурентоспроможності	79	85	81	83	85

Продовження табл.2.1

Рейтинг макроекономічної стабільності	136	128	121	131	133
Рейтинг вищої освіти	34	33	35	46	44
Індекс демократії	92	88	86	83	84

Примітка. Складено автором на основі джерела [55]

Отже, за даними таблиці можна зробити висновок, що рейтинг Doing Business показує неоднозначну динаміку стану України. Так ще в 2014 році Україна посідала лише 112-те місце, але потім поступово стала підніматися: в 2015-му – 96, в 2016-му – 83, в 2017-му – 80, в 2018-му – 76, в 2019-му – 71.

Неоднозначна динаміка спостерігається і в глобальному рейтингу інновацій (даний рейтинг аналізує 80 показників для повної картини інноваційного розвитку, зокрема рівень освіти, політичну ситуацію, рівень розвитку інфраструктури). У 2014 році Україна посідала 63-те місце, в 2015-му – 64, в 2016-му – 56, в 2017-му – 50, в 2018-му – 43, а цього року опинилися на 47-му місці (зі 129).

Негативні тенденції спостерігаються і при визначенні місця нашої країни у рейтингу глобальної конкурентоспроможності, що проводився Всесвітнім економічним форумом за 12 показниками, серед яких стан інфраструктури, ринок праці, рівень освіти, макроекономічна стабільність, здатність до інновацій. У 2014 році Україна посідала 76-те місце (зі 141), в 2015-му – 79, в 2016-му – 85, в 2017-му – 81, в 2018-му – 83, в 2019-му – 85. Спостерігалось зростання в останні роки, а зараз ми відкотилися до показника трирічної давнини [55].

Про неоднозначні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні в політичному, соціальному та економічному напрямку свідчать і макроекономічні показники за останніх років 2015-2019 років, наведені у табл.2.2 [47].

Таблиця 2.2 Основні макроекономічні показники в Україні 2015-2019 рр.

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Рівень ВВП, млрд. грн.	979,0	2 383,2	2983,0	3915,3	3974,6
Рівень інфляції, %	43.30	12.40	13.70	9.80	4.10
Рівень безробіття, %	9,5%	9,7%	9,9%	9,1%	8,6%
Мінімальна заробітна плата, грн.	1378	1600	3200	3723	4173
Доходи державного бюджету, млн. грн.	54841,5	72848,2	68793,6	84846,5	98571,7
Видатки державного бюджету, млн. грн.	95884,0	95860,5	119317,8	142516,7	139440,9
Дефіцит бюджету, млн. грн.	-45167,5	-70130,2	-47849,6	-59247,9	-78049,5
Зовнішній борг України, млн. дол. США	118 729,0	113 518,0	116 578,0	114 710,0	121 739,0

*Примітка: складено автором на основі [47].

Отже, проаналізувавши основні макроекономічні показники в Україні, ми бачимо із даних, наведених у табл.2.2, попри постійне зростання доходів державного бюджету, економіці України не вдається вдало та ефективно розпоряджатися бюджетними коштами для подолання ряду проблем, наприклад з кожним наступним роком зростає дефіцит бюджету та зовнішній борг України, що є свідченням марнотратства уряду, чинником макрофінансової нестабільності та підвищення ризику економічної діяльності держави. Зростання бюджетного дефіциту спричиняє посилення інфляційних процесів у суспільстві, кризу державних фінансів, грошової системи, зростання диференціації в доходах.

Дефіцит бюджету є причиною зниження ефективності податкової системи, послаблення стимулів до праці, підриву впевненості членів суспільства у майбутньому. Проте, з іншого боку з 2015 року, уряд України почав проводити жорстку бюджетно-податкову політику, спрямовану перш за все на консолідацію видатків та подолання дисбалансів у системі державних фінансів. Із перших кроків реформ було досягнуто відчутних позитивних

зрушень. Зокрема, відбулось збільшення рівня ВВП, також значно зросла мінімальна заробітна плата, якщо у 2015 році вона становила 1378 грн., то у 2019 році 4173 грн. Також позитивним є те, що значно скоротився рівень інфляції, а також зрушення в зменшенні безробіття.

Розглянемо більш детально динаміку показників економічної та соціальної складової розвитку України за останні роки. Основні показники економічного розвитку країни представлені в табл.2.3.

Таблиця 2.3. Економічні показники розвитку України за 2015-2019 роки

Показники	Роки				
	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн.грн	1351374,7	1565332,5	1926868,0	2261639,7	2272655,7
Обсяг продукції сільського господарства, млн.грн	544193,0	631105,0	690895,0	843295,0	840629,0
Обсяг виконаних будівельних робіт, млн.грн	55917,5	70942,4	101074,6	136270,2	177009,5
Вантажооборот, млн.ткм	315341,8	32734,4	343057,1	331661,4	338885,2
Пасажирооборот, млн.пас.км	97280,7	35058,7	99277,7	103792,4	107943,3
Експорт товарів, млн.дол. США	34523,3	323473,9	39486,1	43247,6	45963,3
Імпорт товарів, млн.дол. США	34273,8	102239,4	44697,6	52113,3	55337,0

*Примітка: складено автором на основі [47]

Отже, за даними таблиці можемо побачити певні позитивні зміни в стані макроекономічних показників, а саме:

1. обсяги реалізації промислової продукції за 2016 рік зросли на 2 %, обсяги продажу продукції сільського господарства на 6%, зріс вантажооборот та пасажирооборот відповідно на 2% та 5%, разом з цим знизився експорт товарів на 6%;

2. у 2017 році в спостерігається позитивна динаміка в показниках зовнішньоекономічної діяльності України, так обсяг експорту товарів зріс на 20,6%, але разом з цим і зріс обсяг імпорту на 27,5%. Збільшити обсяги реалізації дозволило позитивні показники результатів роботи промисловості та сільського господарства за рік;

3. позитивні зрушення відбулися і в 2018 році: зросли показники роботи промисловості на 1,1%, обсяги результатів діяльності сільського господарства на 7,8%, зросли обсяги зовнішньоекономічної діяльності;

4. у 2019 році збільшилися обсяги експорту та імпорту на 6%, зросли вантажооборот та пасажирооборот в середньому на 2-3%.

Показники, що характеризують соціальний розвиток країни і регіонів, поділяються на чотири групи (рис.2.1).

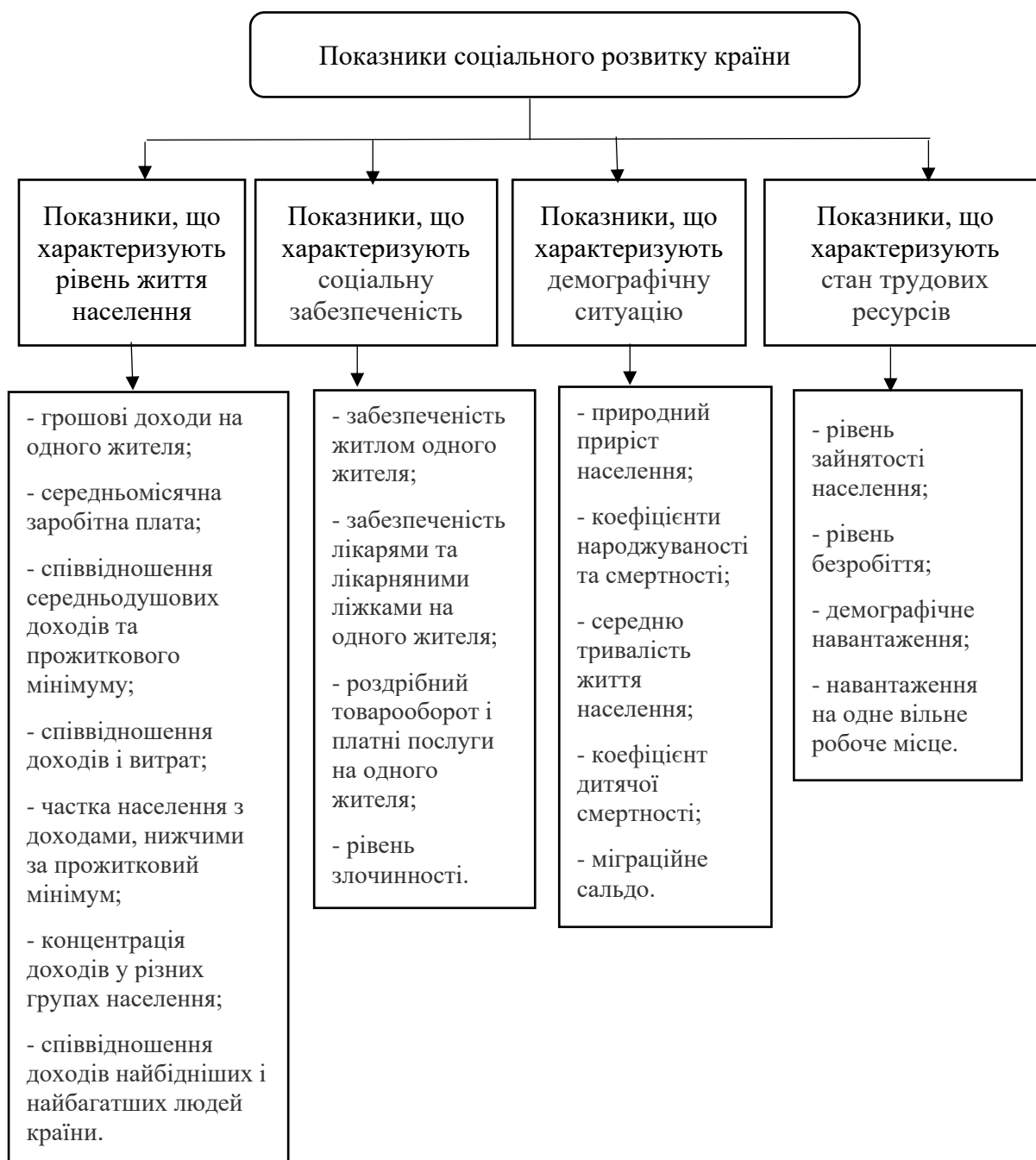

Рисунок 2.1 – Показники, що характеризують соціальний розвиток країни

*Примітка: складено автором на основі [29]

Розглянемо детальніше динаміку і структуру основних індикаторів рівня соціального розвитку України (табл.2.4).

Таблиця 2.4. Основні показники соціального розвитку України

Показники	Роки					2019 до 2015 %
	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	
Середньорічна чисельність наявного населення, тис. осіб	42844,9	42672,5	42485,5	42269,8	42153,2	98,4
Природний приріст, скорочення (-) населення, тис. осіб	-183,0	-186,6	-210,1	-251,8	- 116,6	x
Економічно активне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	18097,9	17955,1	17854,4	17939,5	16402,1	90,6
Зайняте населення у віці 15–70 років, тис. осіб	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16620,2	101,7
Доходи населення, млрд. грн.	1772,0	2051,3	2579,1	3219,5	3699,3	208,8
на 1 особу, тис.грн	41,4	48,1	60,7	76,2	67,5	163,0
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн	4195	5183	7104	8865	12300	293,2

*Примітка: складено автором на основі [16]

Отже, демографічна статистика свідчить про те, що за останні роки спостерігається безперервне зниження темпів демографічного відтворення, середньорічна чисельність наявного населення в Україні постійно знижується (так наприклад за 2019 рік населення зменшилось на 116,6 тис. осіб).

Слід відмітити, що згідно статистичних даних, опублікованих інститутом стратегічних досліджень, темпи зростання населення з 1950 року по 2020 роки знизилися в усьому світі більш ніж у 5 разів.

Однак ситуація з номінальними доходами населення протилежна: вони за період 2015–2019 років збільшилися у 2,9 рази, на одну особу на 63 %. Так, за досліджуваний період середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника зростає в три рази.

Середній розмір заробітної плати штатних працівників в Україні у грудні 2019 року, порівняно з відповідним місяцем минулого року, зріс на 16% та становив 12,3 тис. гривень. При цьому, існують суттєві регіональні диспропорції в оплаті праці. Заробітну плату у розмірі вищій за середній по країні отримували лише працівники у м. Києві (18,9 тис. грн), Київській (13,3 тис. грн), Донецькій (13,2 тис. грн), Миколаївській (12,8 тис. грн) областях. В інших регіонах країни заробітна плата коливалася від 9 тис. до 12 тис. гривень.

Одне з центральних місць у системі оцінки матеріального добробуту населення займають показники доходів. Саме доходи характеризують економічний статус особи чи домогосподарства. Динаміка доходів населення за 2015-2019 роки представлені на рис.2.2

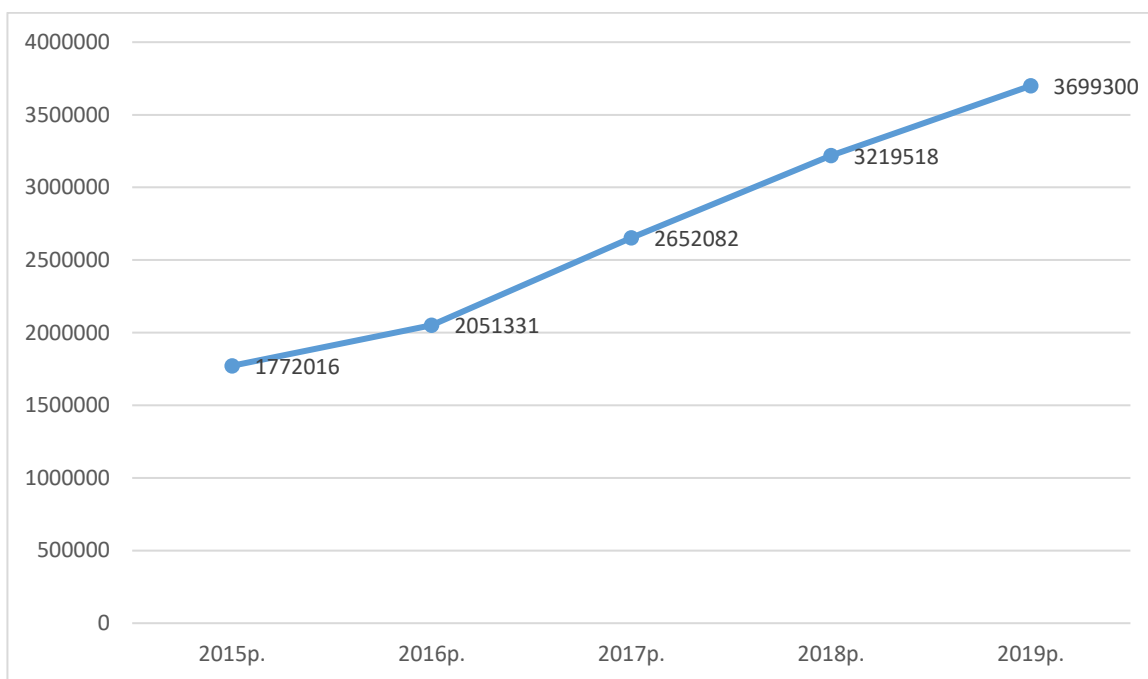

Рисунок 2.2 – Динаміка доходів населення України за 2015–2019 роки, (млн.грн)

*Примітка: складено автором на основі [16]

За рис.2.2 можна побачити що доходи населення за останніх п'ять років постійно зростають. В структурі доходів переважає заробітна плата (в

середньому 47-50%), але також значна питома вага належить і соціальним виплатам (в середньому 33%).

Разом з цим позитивна тенденція зростання доходів не говорить про забезпечення благополуччя населення, оскільки інфляція, що кожним роком призводить до здороження цін, впливає на обсяги витрат, так 89-90% використовується на придбання товарів і послуг.

Одним з головних завдань держави є забезпечення належного рівня соціального захисту громадян. Проте надання належного рівня державного фінансування соціальної політики протягом тривалого часу залишається суперечливим як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються. Останнім часом навіть країни з найбагатшим державним бюджетом не можуть в повній мірі задовільнити потреби своїх громадян у соціальному захисті та соціальному забезпеченні, однак забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту населення державі необхідно.

Соціальний захист це система економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою для підтримки незахищених верств населення - пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни, багатодітних сімей та інших малозабезпечених громадян [31, с. 126].

Основними завданнями соціального захисту в Україні є:

- забезпечення мінімального рівня заробітної плати, її індексації згідно з
- прожитковим мінімумом, встановленим Верховною Радою України;
- задоволення належного рівня охорони здоров'я та освітньо-культурних
- потреб задля всебічного розвитку особистості;
- захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян;
- вирівнювання рівнів життя окремих категорій населення тощо.

Щорічно на соціальний захист та соціальне забезпечення виділяється значна частина коштів як з Державного так і місцевих бюджетів України. Згідно з Державною казначейською службою України у 2019 році загальна сума

видатків за функціональною класифікацією становила 814,8 млрд. грн. з яких на соціальне забезпечення було виділено 218,6 млрд. грн. Ця сума є досить вагомою у структурі видатків з Державного бюджету та стоїть на рівні з загальнодержавними функціями держави. Проте ще у 2015 році видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення були значно меншими та становили 88,5 млрд. грн. Для комплексного аналізу цієї статті видатків необхідно проаналізувати видатки саме по її складовій за останні три роки, що відображені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 Структура та динаміка складових соціального захисту та соціального забезпечення

Показник	2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	Млрд. грн.	Питома вага, %	Млрд. грн.	Питома вага, %	Млрд. грн.	Питома вага, %
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2 062 084 527,36	1,4	1 731 060 392,06	1,1	2 740 904 961,12	1,3
Соціальний захист пенсіонерів	133 458 626 300,0	92,4	150 090 990 100,00	91,6	182 270 145 581,0	83,4
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1 452 211 302,74	1	1 418 831 447,46	0,9	1 444 710 484,22	0,7
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	72 933 825,42	0,1	113 064 718,47	0,1	136 648 435,58	0,1
Допомога у вирішенні житлового питання	1 633 067 688,60	1,1	3 830 480 546,07	2,3	25 548 300 485,47	11,7
Соціальний захист інших категорій населення	5 652 968 706,97	3,9	6 233 307 768,20	3,8	6 221 412 716,69	2,8
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	21 524 876,48	0,001	31 576 475,15	0,001	30 535 449,29	0,001

Продовження табл. 2.5

Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	21 524 876,48	0,001	31 576 475,15	0,001	30 535 449,29	0,001
Інша діяльність у сфері соціального захисту	125 460 862,81	0,1	416 277 456,42	0,3	235 939 949,90	0,1
Усього	144 478 878 090,38	100	163 865 588 903,83	100	218 628 598 063,27	100

Примітка: складено автором на основі джерела [32]

Вище наведена таблиця наочно відображає склад статті соціальний захист та соціальне забезпечення та дає змогу проаналізувати їх у вартісному виразі. Насамперед варто зазначити, що видатки на соціальний захист пенсіонерів становлять найбільшу частку у поданій структурі та займають понад 80% у 2019 році, та понад 90% за попередні роки. Хоча у питомій вазі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення цей показник зменшився проте у вартісному вираженні він щорічно зростає. У 2017 році він становив 133,4 млрд. грн., а вже у 2019 році 182,2 млрд. грн., тобто різниця зросла майже на 50 млрд. грн. З одного боку зростання цієї частини видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у короткостроковій перспективі є позитивним явищем, оскільки свідчить про те, що люди пенсійного віку є соціально захищеними, проте захист цей мінімальний. У сумі цифра здається неймовірно великою, але реальності зовсім інші. Станом на 2019 рік розмір мінімальної пенсії становив 1669,00 грн. при мінімальній заробітній платі 4173,00 грн. та розмірі прожиткового мінімуму у 3471,8 грн. Тобто з цього виходить, що система соціального захисту пенсіонерів не є ефективною адже більшість пенсіонерів в Україні не можуть вести гідне життя після виходу на пенсію. Для вирішення цієї проблеми в Україні має бути проведена пенсійна реформа.

Позитивною тенденцією є збільшення допомоги при вирішенні житлового питання, у 2019 році показник зріс до 11,7% у загальній структурі видатків на соціальний захист з 1,1% , що спостерігалось у 2017 році. Звісно

для того, щоб сказати, що така допомога розвивається даних за три роки недостатньо, варто уважно спостерігати за цією частиною статті і далі.

У вартісному виразі усі показники протягом досліджуваного періоду збільшуються проте цього недостатньо. Багато дитячих будинків знаходяться у скрутному становищі, адже тих коштів недостатньо. Соціальний захист на випадок непрацездатності є досить малим та не забезпечує гідного життя. При значній сумі видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення вони не є ефективними, для цього варто більше коштів спрямовувати на вивчення та дослідження цього питання, щоб виробити певні практичні вказівки до покращення ситуації з фінансуванням соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Для більш детального аналізу стану країни та розробки стратегічних показників розвитку України на майбутнє, урядом здійснюється постійний моніторинг показників соціально-економічного розвитку регіонів.

Так відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» здійснена оцінка за 62 показниками, що характеризують ситуацію за 12 напрямками в різних сферах соціально-економічного розвитку регіонів.

За підсумками 2019 року в цілому в регіонах спостерігається продовження позитивної тенденції трьох попередніх років щодо зростання в ключових сферах розвитку, за винятком спаду виробництва у промисловості та уповільнення темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції, про що свідчить динаміка основних соціально-економічних показників: зменшились обсяги виробництва промислової продукції у 16 регіонах та в цілому по Україні на 0,5 %, (у 2018 році – зростання на 3,0 %); зросли обсяги виробництва продукції сільського господарства у 22 регіонах та в цілому по Україні на 1,1% (у 2018 році – зростання на 8,1%); збільшились обсяги будівельної продукції у 24 регіонах та в цілому по Україні на 23,6% (у 2018 році – на 8,6%); збільшено обсяги інвестицій, які залучаються в регіональні

економіки: капітальні інвестиції зросли у 21 регіоні та в цілому по Україні – на 15,5% (у 2018 році – на 22,1%); прямі іноземні інвестиції зросли у 23 регіонах та в цілому по Україні – на 8,8% (у 2018 році – на 4,1%); збільшились доходи місцевих бюджетів в усіх регіонах, від 8,8% в Одеській області до 18,7% у м. Києві, і в середньому по Україні показник приросту склав 15,8% (у 2018 році – 15,2%), що дозволяє більш самостійно вирішувати місцеві проблеми розвитку; вдалося покращити динаміку соціальних індикаторів: реальна заробітна плата зросла в усіх регіонах, від 5,9% у Закарпатській до 13,2% у Миколаївській області, і в цілому по Україні – на 9,8% (у 2018 році – на 12,5%); обсяги заборгованості з виплати заробітної плати скоротились у 13 регіонах; у всіх регіонах зменшилися показники рівня безробіття населення.

Вивчаючи показники ефективності праці можна також спостерігати позитивну тенденцію. Найвищі показники продуктивності праці спостерігалися у Черкаській (107,7%), Кіровоградській (106,0%), Сумській (104,7%), Київській, Львівській (104,6%) та Івано-Франківській (104,3%) областях. На ринку праці за підсумками 2019 року середній рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) по Україні склав 8,2%, що на 0,6 в.п. нижче, ніж у попередньому році.

Позитивні зміни щодо зменшення рівня безробіття (у порівнянні з відповідними показниками 2018 року) мала місце у всіх регіонах, найбільше у: Луганській і Рівненській (зменшення на 1,4 в.п.), Черкаській (на 1,3 в. п.) та Чернівецькій і Сумській (на 1,0 в. п.) областях. Найнижчий рівень безробіття зафіксовано у Харківській (5,0%), Київській, Одеській (5,9%), Львівській (6,5%) областях та м. Києві (5,8%), а найвищий – у Луганській (13,7%), Донецькій (13,6%), Кіровоградській (11,0%), Волинській та Полтавській (10,6%) областях.

Зниження рівня безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) супроводжувалося підвищенням рівня зайнятості такого населення, і за підсумками 2019 року цей показник в середньому по країні склав 58,2% (у 2018 році – 57,1%). Найвищий рівень зайнятості зафіксовано у м. Києві (63,1%), Харківській (62,1 %), Сумській (59,8%), Дніпропетровській (59,5%), Київській

та Черкаській (59,3 %) областях, а найнижчий - у Волинській, Донецькій (50,9 %), Тернопільській (53,8 %) та Закарпатській (55,4 %) областях. У 2019 році спостерігалось зменшення показника співвідношення між чисельністю прийнятих на підприємства, в установи та організації та чисельністю вибулих. За підсумками звітного періоду цей показник в середньому по країні склав 86,4% (проти 92,4% у 2018 році), і у регіональному розрізі коливався в межах від 73,9% у Волинській області до 91,7% у м. Києві. Окрім Волинської, найменше значення показника щодо співвідношення між чисельністю прийнятих та чисельністю вибулих зафіксовано у Чернігівській (78,3 %) Закарпатській (79,3%), Луганській (80,4%), Чернігівській (80,6%) та Донецькій (81,5%) областях.

Протягом 2018 року заробітна плата зростала вищими темпами, ніж ціни в Україні. Так, у минулому році реальна заробітна плата зросла на 9,8% (у 2018 році – на 12,5%). Така динаміка була характерною для усіх регіонів, і у регіональному розрізі збільшення рівня реальної заробітної плати коливалось в межах від 5,9% у Закарпатській до 13,2% у Миколаївській області. Крім Миколаївської області, значне зростання реальної заробітної плати зафіксовано у Дніпропетровській (на 13,0%), Київській (на 12,2%), Вінницькій (на 12,1 %), Запорізькій (на 11,8%) та Рівненська (на 11,1%) областях. Співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати станом на 1 січня 2020 року до фонду оплати праці за грудень 2019 року збільшилося на 0,1 в. п., порівняно з показником станом на 1 січня 2019 року (3,2%), і становило 3,3 %. Зменшення суми заборгованості з виплати заробітної плати по відношенню до фонду оплати праці (у порівнянні з показниками станом на 01.01.2019) мало місце у 13 регіонах, у Чернівецькій області сума заборгованості залишилися на рівні відповідного періоду попереднього року, а найнижчі значення цього показника зафіксовано у Закарпатській, Рівненській, Хмельницькій (по 0,2%), Вінницькій (0,5%) та Житомирській (0,6%) областях. Найбільшу суму заборгованості по відношенню до місячного фонду оплати праці мають Луганська (46,5%),

Сумська (17,8%), Донецька (11,9%), Харківська (6,4 %) та Дніпропетровській (3,9%) області [45].

Отже, аналіз соціально-економічної ситуації в Україні та її регіонах за останні роки свідчить про деформацію територіальних пропорцій та посилення міжрегіональної поляризації за економічними і соціальними показниками.

Основними проблемами залишилися бідність, соціальна нерівність, безробіття, відсутність ефективної системи забезпечення соціального захисту вразливих верст населення.

Тому ситуація, що склалася у соціально-економічному просторі України вимагає створення ефективної моделі антикризового державного управління, яка б включала у свою систему комплексний механізм антикризового державного управління, його важелі, інструменти та способи функціонування. Разом з тим, орієнтація України в світовий економічний простір вимагає створення самодостатнього внутрішнього ринку держави.

2.2 Інструменти антикризового управління соціально-економічного розвитку країни

Світова фінансова криза, яка почалася в 2007 р., вразила економіки більшості країн світу. Особливо її відчула економіка України. Так, у 2008 р. падіння фінансового ринку в Україні у порівнянні з іншими країнами світу було найбільшим (- 69 %). Одним із найбільших було і знецінення національної грошової одиниці – на 42,2 %. Вразливість економіки України була зумовлена її імпортоорієнтованістю; торгівельною спрямованістю; завеликим кредитним споживання населення, значною внутрішньою та зовнішньою заборгованістю країни.

Уряд країни намагався подолати наслідки світової фінансової кризи, але неефективність державної політики, безсистемність заходів надали необхідних результатів.

Тому необхідність регулювання економіки визнана сьогодні практично у всьому світі. Вже склалося кілька моделей поведінки держави у кризових умовах функціонування. У кожній з них є свій підхід як до питання державного втручання в економіку, так і, зокрема, до питання антикризового управління.

Характерною рисою американської моделі регулювання економіки є заохочення за допомогою державних заходів підприємницької активності населення. Японська модель передбачає підвищення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку за рахунок відмінностей між рівнем життя населення і збільшенням продуктивності праці, а точніше, за рахунок відставання першого від другого. Шведської моделі притаманні перерозподіл національного доходу і пом'якшення відмінностей між різними верствами населення. Німецька модель забезпечує функціонування механізму конкуренції, а також підтримує малий і середній бізнес. [46]

Запропоновані моделі різні, але у них є спільна риса - активна і помітна участь держави в регулюванні економіки. Серед видів державного антикризового регулювання виділяють: нормативно-законодавче та фінансове регулювання, державну промислову політику, перерозподіл доходів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Види державного антикризового управління

Вид	Характеристика
Нормативно-законодавче регулювання	Створення правової бази для проведення антикризового управління. Сюди входить законодавство про запобігання кризових явищ, включаючи Цивільний кодекс, Податковий, Кримінальний кодекси, постанови КМУ, укази Президента, інші інструкції та положення.
Фінансове регулювання	Використання фінансових важелів і ресурсів держави для проведення антикризових заходів. Цей вид регулювання ґрунтується на використанні бюджетної системи держави, де акумулюються державні фінансові ресурси, і проведення бюджетної політики, покликаної забезпечувати фінансову підтримку в кризовій ситуації і пом'якшувати негативні наслідки криз.
Економічна політики	Прогнозування ситуації на майбутні періоди, визначення основних пріоритетів економічного розвитку і розробка заходів, які дозволять стимулювати інвестиційні програми для якнайшвидшого просування реформ, скорочувати і (або) ліквідувати неефективні галузі економіки.

Продовження табл.2.6

Перерозподіл доходів	Механізм забезпечення соціального захисту різних верств і груп населення з метою поступального розвитку економіки. Держава повинна гарантувати мінімальний соціальний пакет - соціальний стандарт, фінансування з Державного бюджету. Це здійснюється за рахунок вилученням частини доходів: багатих верств населення і перерозподілом на користь найбідніших верств населення; високоприбуткових регіонів і їх перерозподілом на користь дотаційних.
----------------------	---

Примітка: складено автором на основі джерела [32]

Регулювання соціально-економічного розвитку в Україні здійснюють за допомогою: законів України, передбачених законодавством актів, які видають державні органи в межах їх компетенції; економічних заходів оперативного регулювання у межах чинного законодавства; рішень недержавних органів управління, які приймають за їх статутними документами в межах законів України; угод, що укладають між суб'єктами господарювання.

З метою подолання впливу світової фінансової кризи на економіку України були прийняті наступні законодавчі акти: Закон України «Про першочергові заходи запобігання негативним наслідками фінансової кризи про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31 жовтня 2008 року, Рішення Ради національної безпеки і оборони «Про невідкладні заходи з посилення бюджетно-фінансової дисципліни та мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України» від 20.10.2008р., Указ президента України «Про додаткові заходи щодо подолання фінансової кризи в Україні» від 17.11.2008р., Закон України «Про основи національної безпеки України» від 15.12.2005 р.№ 3200-IV., Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток» від 20.12.2008р.

Але в Україні незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів відсутня фундаментальна законодавча база щодо антикризового управління. Законодавчі акти, прийняті під час кризи, мали лише короткостроковий характер.

У свою чергу, питання соціального розвитку розглядались у Постанові Верховної Ради України № 3360-ХІІ від 2 липня 1993 р. «Про основні напрями зовнішньої політики України» у Посланні Президента України до Верховної Ради України 2002 р. «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки», у Законі України «Про основи національної безпеки України» 2003 р., в Основних напрямках соціальної політики на період до 2004 р. схвалених Указом Президента України в 2000 р., у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» 2010 року, а також Посланні Президента України до Верховної Ради України 2011 р. «Модернізація України – наш стратегічний вибір» [32].

З метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та виходу України на провідні позиції у світі в січні 2015 року Указом Президента схвалено та затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» [23].

Ця стратегія діє за чотирма векторами: вектор розвитку, вектор безпеки, вектор відповідальності та вектор гордості. Основою стратегії є вектор розвитку, у межах якого передбачено проведення таких головних реформ, як дерегуляція та розвиток підприємництва; програма розвитку малого та середнього бізнесу; реформа сільського господарства та рибальства; земельна реформа та реформа житлово-комунального господарства.

Головною передумовою реалізації вищезазначеної стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом і громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Важливе значення в антикризовому управлінні є правильно сформована економічна політика в розрізі її складових, які тісно пов'язані та доповнюють один з одного. Ефективна реалізація антикризових заходів у бюджетній політиці неможлива без злагодженого їх здійснення у грошово-кредитній політиці. У свою чергу, податкова політика безпосередньо впливає на обсяги доходів державного бюджету.

Основні напрями антикризової економічної політики держави наведено на рис. 2.3.

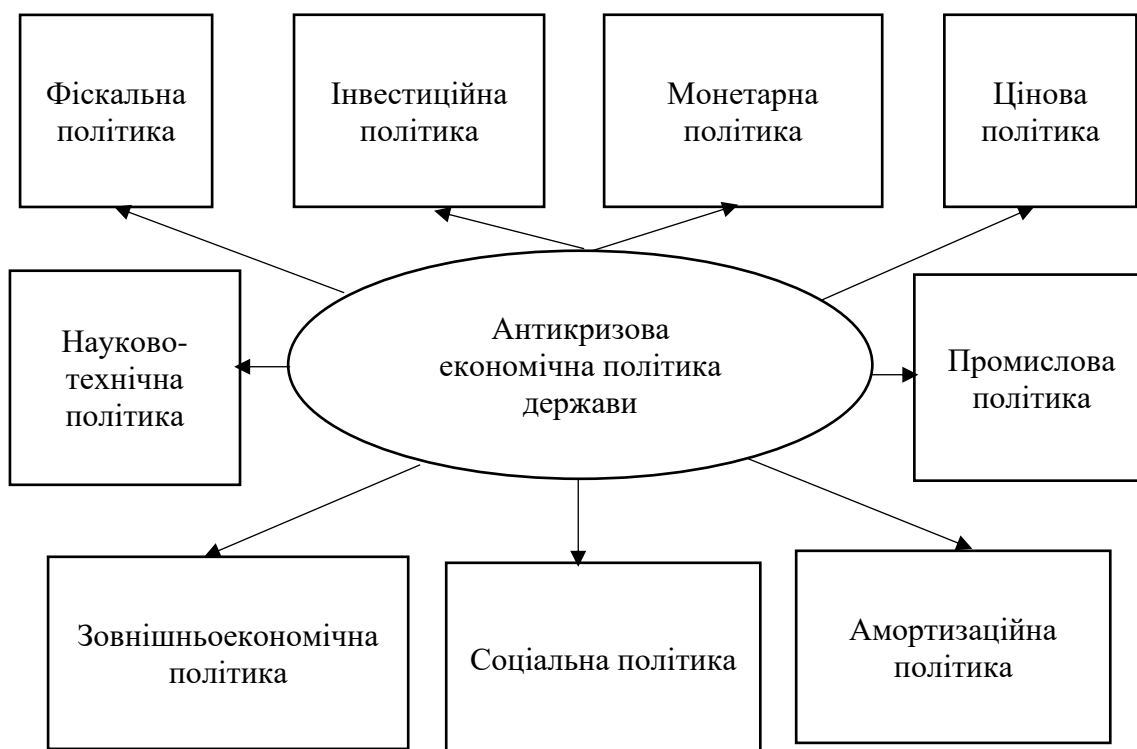

Рисунок 2.3 – Напрями антикризової економічної політики держави

Примітка: складено автором на основі джерела [34]

Антикризова політика держави має реалізуватися на наступних рівнях:

1. Підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку та підтримка конкурентоспроможності основних галузей економіки.
2. Попередження і недопущення криз в банківській сфері.
3. Підвищення інвестиційної та інноваційної активності.
4. Зменшення негативних наслідків банкрутства підприємств, максимально повне задоволення інтересів їх співробітників та кредиторів.
5. Підтримання соціальної та політичної стабільності.
6. Посилення координації бюджетної політики.

Розглянемо більш детально складові антикризової економічної політики держави.

Державні фінанси і бюджет є найважливішими важелями непрямого впливу держави на функціонування як державного, так і приватного сектора економіки. У числі їх основних видів виділяють:

- нормотворчу діяльність,
- фінансове регулювання,
- регулювання виробничої та соціальної сфери.

Регулювання соціальної сфери здійснюється заходами політики цін і тарифів, соціальних трансфертів. Державні закупівлі можна розділити на два види: для власного споживання і для регулювання ринку.

Державні витрати збільшують сукупний споживчий попит, який характеризується мультиплікатором державних витрат MG , що визначається за формулою:

$$MG = \Delta Q / \Delta G, \quad (2.1)$$

де ΔQ - величина приросту обсягу ВВП;

ΔG - одиниця збільшення державних витрат.

Фіскальна (податкова) політика являє собою регулювання з допомогою державного бюджету та оподаткування. Така політика проявляється в наступному:

- в період спаду виробництва – в зменшенні податків, що веде до підвищення платоспроможного попиту і можливостей для інвестування, призводять до пожвавлення економіки;
- в період підйому – в збільшенні податкового навантаження для стримування розігріву економіки;
- в будь-якому періоді – в збільшенні пільг для підприємств (малі підприємства, що здійснюють реконструкцію, технічне переозброєння або розширення діючого виробництва), що функціонують в найважливіших для держави сферах економіки.

Кредитно-грошова політика держави – це метод державного регулювання економіки, що реалізується через вплив Національного банку на емісію грошей,

норму резервування, ставку рефінансування НБУ. Використання кредитно-грошової політики повинно викликати збільшення грошової пропозиції для заохочення сукупних витрат в умовах кризи і обмеження пропозиції грошей під час зростання та інфляції.

Амортизаційна політика держави націлена на регулювання темпів зростання виробництва, прискорення НТП, зміни галузевої структури економіки. Підвищення норм амортизації значно скорочує розмір оподаткованого прибутку і сум податку, що сплачується, таким чином розширює фінансові можливості підприємств і підсилюють їх інвестиційну активність.

Найбільш суттєвою групою в методах прямого впливу держави є пряме державне (бюджетне) фінансування, що проявляються у вигляді субвенцій, дотацій та субсидій.

Субвенція – являє собою форму фінансової допомоги держави для санування (оздоровлення, підтримки) підприємств в періоди економічних криз.

Дотація – фінансову допомогу держави для відшкодування втрат при виробництві і реалізації.

Субсидії – фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання **товару**, завдяки якій суб'єкт господарсько-правових відносин країни експорту одержує пільги (прибутки).

Головна відмінність державного фінансування від інших методів полягає в тому, що ці кошти надаються державою безкоштовно і безповоротно.

Важливим аспектом подолання кризових явищ в економіці є використання інновацій та науко-технічного прогресу.

Науково-технічна політика – це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного наукового, технічного, технологічного розвитку країни, зокрема цілі, форми та методи діяльності держави у науково-технічній сфері [53, с. 139].

В умовах кризи особливого значення набуває вибір оптимальних шляхів здійснення інноваційної та науково-технічної політики, як передумови забезпечення сталого розвитку країни.

Основними реальними та потенційними загрозами, що зустрічається держава в сфері науково-технічного прогресу, є :

- низьке фінансування модернізації виробництва;
- різке зниження рівня технологічного розвитку України;
- зниження конкурентоспроможності виробництва, інвестиційної привабливості, інноваційної та науково-технічної активності, скорочення досліджень за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розвитку внутрішнього ринку;
- надмірна монополізація ринку товарів;
- проблеми безпечної експлуатації промислових об'єктів, споруд та інженерних мереж;
- відсутність чіткої стратегії щодо державної підтримки пріоритетних науково-технічних напрямів, які є основою вітчизняного високотехнологічного і наукоємного сектора економіки.
- недостатнє інвестування інноваційних проектів та процесу широкомасштабного впровадження технологій в господарську діяльність [53, с. 139].

Одним із напрямків антикризового управління є соціальна політика держави. В умовах соціально-ринкової трансформації держава має виступити соціальним амортизатором перетворень і одночасно проводити активну соціальну політику на нових, адекватних ринковим вимогам засадах.

Необхідністю з боку держави є наповнення реформ соціальним змістом; розвиток демократії, забезпечення прав і свобод, формування громадянського суспільства; активізація соціальної ролі держави, відпрацювання механізму взаємодії держави і суспільства в соціальній сфері; забезпечення гідних і безпечних умов життя та праці, зростання добробуту громадян; створення

кожній людині можливостей реалізувати її здібності, одержувати дохід відповідно до результатів праці, компетентності, таланту; стимулювання мотивації до трудової та підприємницької діяльності, становлення середнього класу; забезпечення відтворення населення, оптимізація ситуації на ринку праці; гармонізація відносин між різними соціальними групами, формування почуття соціальної солідарності; формування ефективної системи соціального захисту населення; реформування пенсійної системи; розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді; зміцнення сім'ї, підвищення її ролі в суспільстві.

Отже, держава відіграє важливу роль в процесі антикризового регулювання. Це проявляється у створенні такої системи взаємодії держави і ринкової економіки, яка забезпечує подолання макро- і мікроекономічних криз. При цьому державне регулювання кризових ситуацій характеризується значною різноманітністю моделей і видів.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ КРИЗ

3.1 Антикризові заходи стимулювання соціально-економічного розвитку України

Провідні економісти світу підкреслюють, що головними причинами світової фінансової кризи є :

- зміни, які відбуваються в системі людських цінностей;
- уповільнення науково-технічного прогресу та зменшення ефективності інновацій, які впроваджуються;
- структурні зміни в світовій економіці і подальше розшарування населення за рівнем життя;
- ліберальна економічна політика, яка впроваджується урядами більшості країн світу з метою подовження перебування у влади;
- домінуюча роль США в світовій економіці та специфічні проблеми американської економіки;
- зміна напрямків інвестиційної політики в світовій економіці;
- фінансолізація світової економіки.

Оскільки економіка України не є самоізолюваною і функціонує у тісному взаємозв'язку з світовими економічними системами зарубіжних країн, вище перелічені причини вплинули і на кризові явища в нашій країні. За таких умов для подолання кризової ситуації, що склалася в соціально-економічному житті України, важливе місце відводиться державі.

При розробці та реалізації необхідних антикризових заходів потрібно дотримуватися комплексного підходу щодо державного управління. З цією метою необхідно вибудувати систему заходів, що будуть охоплювати усі аспекти соціально-економічного розвитку країни. У залежності від глибини та темпів поширення кризи, можливостей держави боротьби з нею виділяються пріоритетні напрямки антикризових заходів.

Першочерговими заходами щодо подолання кризи є вирішення питання диспропорції у розвитку регіонів України, перегляду ролі регіональних фінансів в системі національної економіки як основного учасника фінансових відносин, що забезпечує мобілізацію, розподіл і перерозподіл централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів між сферами накопичення і споживання.

Зміст стійкого територіального розвитку в повній мірі має відповідати вектору загальнодержавного розвитку, в основу якого покладені конкретні форми, методи, інструменти та механізми фінансового та фіскального регулювання.

Трансформаційні процеси в регіонах та їх господарських системах часто не характеризуються позитивною динамікою, зумовлюючи зростання регіональної нерівності, яка проявляється через диференціацію результативності соціально-економічного розвитку регіонів із-за неефективної системи регіонального управління; недосконалості фінансових механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів; відсутності стратегічних комплексних програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Ускладнення практичних завдань стратегічної трансформації соціально-економічного розвитку визначають необхідність внесення адекватних змін до існуючої парадигми регіонального розвитку, яка в умовах глобалізації зазнає значних модифікацій. Так як впровадження економічних реформ призвело до посилення регіональної диференціації і поглибило диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів, посилило поляризацію їх господарств, зростання регіональної асиметрії умов життєдіяльності населення і забезпечення його соціальними послугами, то це потребує розробки заходів з оптимізації трансформаційної динаміки, розробки механізму її регулювання з вектором на забезпечення стабільності соціально-економічного розвитку.

Пом'якшення територіально-просторових нерівностей тісно пов'язано з економічними проблемами, зниженням регіональних диспропорцій, адже

регіони країни відрізняючись за територією, чисельністю і складом населення, економічними показниками.

Різниця за кількістю населення складає 5,1 рази (Донецька і Чернігівська області), розмах варіації між областями по заробітній платі складає 2,2 рази (м. Київ і Тернопільська обл.).

Спостерігаються значні відмінності в обсягу валового регіонального продукту (ВРП) по окремим регіонам – 12,8 раз (Донецька і Чернігівська обл.), причому ця відмінність в 2001 р. становила 12,2 рази. Переважна частина обсягу ВРП, а саме більше 60% його вартості сконцентровано у високо розвинутих областях (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Харківська та Київська) в той час як в 7 областях (Волинська, Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька, Херсонська, Рівненська та Кіровоградська) він складає до 1,5% загальнонаціональної вартості.

Велика різниця між окремими регіонами спостерігається й по рівню промислового розвитку, де розрив між мінімальним і максимальним значенням складає більше 9 разів, а також по сільськогосподарському виробництву [42].

Відповідно до світової економічної теорії доведено, що не лише кожна з країн світу, а і кожен з її регіонів повинен мати власну стратегію соціально-економічного розвитку, оскільки, за узагальненим твердженням вона являє собою довгострокове визначення напрямів розвитку, що включають систему заходів, які забезпечують досягнення поставлених цілей.

У нормативно-правових актах, які діють в Україні, відсутні методичні рекомендації щодо вибору стратегії соціально-економічного розвитку регіонів країни в умовах подолання наслідків кризи.

У зв'язку з цим у прийнятих на сьогоднішній день стратегіях соціально-економічного розвитку 22-х регіонів України не передбачаються будь-які заходи, спрямовані на попередження та усунення наслідків кризових явищ [35].

Тому для вибору стратегії соціально-економічного розвитку регіону в умовах виходу з кризи необхідно використовувати модель, яка складається з наступних послідовних етапів:

- I етап – виявлення проблеми;
- II етап – аналіз ситуації;
- III етап – вибір цілі й засобів її досягнення;
- IV етап – прийняття рішення [35].

Дана модель послідовності вибору стратегії соціально-економічного розвитку регіону в умовах подолання наслідків кризи представлена на рис. 3.1.

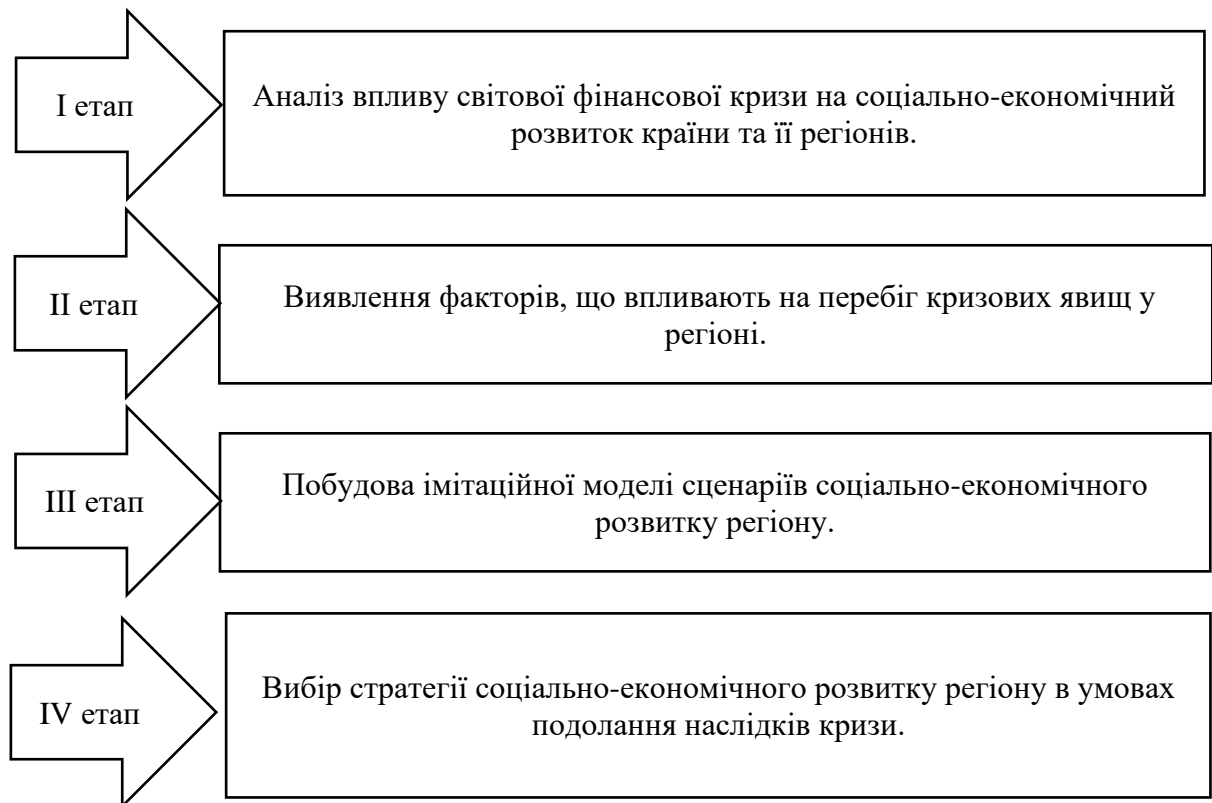

Рисунок 3.1 – Модель послідовності вибору стратегії соціально-економічного розвитку регіону в умовах подолання наслідків кризи

Примітка: складено автором на основі джерела [35]

Отже, модель послідовності вибору стратегії соціально-економічного розвитку регіону в умовах подолання наслідків кризи складається з наступних етапів:

- аналіз впливу світової фінансової кризи на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів;

- виявлення факторів, що впливають на перебіг кризових явищ у регіоні;
- побудова імітаційної моделі сценаріїв соціально-економічного розвитку регіону;
- вибір стратегії соціально-економічного розвитку регіону в умовах кризи.

Для реалізації даної моделі першочергово необхідно сформувати законодавче підґрунтя. Для цього потрібно провести удосконалення дієвої законодавчої бази у сфері довгострокового розвитку регіонів країни, а саме доопрацювання потребує Закон України «Про основні засади державної регіональної політики».

Також необхідно розвивати напрямки державної політики щодо продовження впровадження процесу децентралізації в бюджетну систему та регіональну економіку, що дозволить усунути дефіцитність регіональних та місцевих бюджетів, знизити їх залежність від державного бюджету, забезпечить раціональний перерозподіл джерел надходжень в напрямі підвищення рівня наповнення місцевих бюджетів.

Особливу увагу необхідно звернути на проблемні та депресивні регіони, надаючи їм першочергову державну допомогу з метою пом'якшення загальної регіональної диференціації та дезінтеграції в межах країни. Потребують державної підтримки також селищні об'єднані територіальні громади в напрямку забезпечення та оптимізації умов одержання послуг і благ.

Важливою передумовою ефективного розвитку будь-якого регіону є конкурентоздатний малий бізнес. Посилення розвитку підприємницької діяльності та малого бізнесу є рушійною силою активізації економічної діяльності регіону, залучення працездатного населення до трудової діяльності, вирівнювання умов праці та життя.

3.2 Формування соціально-орієнтованої економіки як одного із напрямків антикризового управління держави

Як було уже підкреслено в п.2.1 магістерської роботи, що проблема нерівномірності в доходах і витратах різних верств населення, висока частка бідного населення, збільшення бідного населення в складі працюючих (чого немає у розвинених країнах) спричиняють низький рівень життя в Україні, відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, соціальну напруженість, складну криміногенну ситуацію, процвітання тіньової економіки, високий рівень корупції, політичну нестабільність, що у сукупності призводить до стримування соціально-економічного розвитку країни.

У кожній країні існує нерівність за доходами та витратами, але занадто значна економічна нерівність населення потребує сприяння вирішенню цієї проблеми з боку державних органів, бізнесу, соціалізації населення, подолання корупції, зростання економіки та виведення її з тіньового сектору.

Це надасть можливість приймати ефективні рішення, розробляти програми розвитку з приводу підвищення доходів і витрат населення та зниження бідності в країні.

Тому одним із напрямків ефективного державного антикризового управління є формування в Україні соціально-орієнтованої економіки.

Наразі між економістами точаться суперечки щодо пошуку оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу. Тому пріоритетними завданнями сьогодення є дослідження існуючих соціально-економічних моделей і світових тенденцій соціально-економічного розвитку та підготовка сучасної концепції розбудови української соціально орієнтованої держави.

У центрі уваги соціально орієнтованої ринкової економіки знаходиться людина з її потребами й інтересами, її відносини з іншими членами суспільства в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання. Задачею соціального ринкового господарства є пізнання закономірностей становлення і розвитку

господарського механізму, свідомо орієнтованого на вирішення соціальних проблем.

Соціально орієнтована ринкова економіка допомагає виробити правильну економічну і соціальну політику на макро- і мікрорівнях, досягти в суспільстві соціального партнерства, зберегти і збільшити суспільні цінності, забезпечити рівні умови доступу до них.

Соціально орієнтована ринкова економіка виробляє принципи, правила, форми господарювання різних суб'єктів економіки, визначає орієнтири господарської діяльності, критерії соціальної й економічної ефективності, оптимальне поведіння споживачів і виробників в умовах ринкових методів господарювання і соціальної орієнтації економіки.

Основні положення, висновки і рекомендації соціального ринкового господарства використовуються при розробці соціально-економічної політики країни [50].

У даний час соціально-економічна політика країн із соціально орієнтованою ринковою економікою зводиться до досягнення наступних цілей:

- 1) економічна свобода – можливості економічних суб'єктів щодо вибору сфери діяльності та моделі економічної поведінки;
- 2) економічне зростання – зростання економіки, яка забезпечує високий рівень якості життя;
- 3) повна зайнятість – утримання безробіття на природньому рівні;
- 4) стабільність цін – забезпечення фінансової стабільності, протидія інфляції;
- 5) економічна безпека – збереження економічної рівноваги;
- 6) соціальна стабільність – створення можливостей для деяких груп суспільства;
- 7) справедливе оподаткування – встановлення пільг при сплаті податків для груп населення з низькими доходами [50].

Соціальна ринкова економіка це не лише сукупність економічних правил, але глибоко нормативна система, заснована на сильних цінностях.

Соціально орієнтована економіка стає життєздатною тільки тоді, коли дотримуються необхідні межі соціального захисту, оскільки лише за таких умов забезпечуються суспільні умови для того, щоб людина могла збільшувати свій трудовий внесок, реалізувати свої можливості, а отже й доходи.

Соціальна база такої економіки масовий прошарок економічно активного населення, матеріально забезпечених людей, далеких від утриманських настроїв, які усвідомлюють особисту відповідальність за свою долю і здатні стати рушійною силою економіки.

Основні характеристики соціально-орієнтованої економіки представлені на рис. 3.2.

Рис 3.2. Характеристика соціально-орієнтованої економіки

Примітка: складено автором на основі джерел [34, 42]

В структурі моделі соціальної ринкової економіки, можна виокремити її п'ять складових елементів:

1. Правова держава і приватна автономія.

До приватної автономії в економічній сфері належать в першу чергу наступні інституції та правила:

– приватна власність (захист приватної власності як конституційного елементу ринкової економіки є передумовою її приватногосподарського використання та застосування на користь загалу, що породжує так звану соціальну відповідальність власності);

- свобода укладення договорів;
- свобода пересування;
- свобода вибору місця проживання;
- свобода вибору роду занять і професії;
- свобода об'єднань.

2. Конкурентний порядок.

Існування та дієздатність ринкової економіки залежить від існування відкритої та ефективної конкуренції на якомога більшій кількості ринків. Ця конкуренція повинна заохочуватися і захищатися державою.

Це відбувається в основному завдяки проведенню відповідної конкурентної економічної політики (наприклад, скороченню дотацій, дерегуляції, свободи зовнішньоекономічної діяльності тощо) в тому числі – через спеціальну конкурентну політику, що ґрунтується на обов'язкових правилах конкуренції.

3. Цінова політика.

Стабільність вартості грошей є необхідною умовою ефективності, а отже і дієвої соціальності ринкової економіки. Значення стабільної вартості грошей стане зрозумілим, коли уявити собі негативні економічні і соціальні наслідки інфляції. Інфляція визначається як процес постійного знецінення грошей, що виявляє себе у зростанні загального рівня цін і у відповідному зниженні купівельної спроможності грошей. Як правило, індикатором зміни вартості грошей слугує індекс споживчих цін.

Інфляція виникає лише тоді, коли грошова маса зростає безвідносно до виробничого потенціалу національної економіки. Тому ключова роль у здійсненні стабілізаційної політики належить контролю над грошовою масою.

4. Соціальний порядок.

Важливим складником соціальної ринкової економіки є соціальний порядок. Маються на увазі законодавчі та інші інституційні рамкові умови для спрямування на соціальні цілі діяльності приватних та державних агентів. Характер соціальних інституцій та заходів має відповідати цілям вільного суспільного устрою, який, поряд із забезпеченням економічної свободи в рамках правової держави, мусить створити гідний людині соціальний порядок.

5. Економічна політика.

Будь-які економічні рішення повинні перевірятися і зважуватися відповідними державними органами з погляду їхнього впливу на всю економічну і політичну систему країни. Для прийняття адекватних рішень необхідні певні критерії, або ж генеральна лінія.

Для цього пропонується проаналізувати окремі заходи економічної політики на їхню сумісність з концепцією соціальної ринкової економіки та поставити їх в залежність від її центрального елемента – а саме, ринкової координації (узгодженості). Ринкова, або ж системна сумісність економічної політики означає збереження дієздатності ринкової координації. [49]

Створення соціально-орієнтованої економіки в Україні дозволить вирішити певні проблеми що зараз існують в соціальній сфері.

А саме, з метою поліпшення демографічної ситуації необхідно спрямувати соціально-економічну політику держави на розв'язання на ступнях найгостріших проблем:

- стимулювання народжуваності,
- підвищення медичного обслуговування,
- посилення охорони та оплати праці,
- поліпшення побутових умов і впровадження здорового способу життя,
- створення широкої мережі державних та недержавних служб соціальної допомоги.

Ще однією складною політичною, економічною та соціальною проблемою, що потребує нагального вирішення в нашій країні є низький рівень життя населення та низькі соціальні стандарти.

Тому в умовах соціально-орієнтованої економіки держава повинна нести відповідальність за рівень бідності і рівень безробіття, монополізм, надмірну диференціацію доходів населення, соціальні стандарти і гарантії тощо, а роль держави у регулюванні соціально-економічних процесів повинна зростати.

Подолання бідності виходить за межі економіки і залежить від прийняття політичних рішень в інтересах усіх верств населення та передбачає досягнення більшої згуртованості суспільства з її вирішення.

Основним засобом подолання бідності є зростання ВВП і вдосконалення механізму його розподілу, підвищення конкурентоспроможності економіки. Для прискореного економічного росту та підвищення доходів на душу населення необхідне постійне зростання продуктивності праці.

Вирішення проблеми подолання бідності треба пов'язувати з успішним розвитком економіки, розширенням зайнятості, концепцією гідної праці, дотриманням соціальних стандартів тощо.

У свою чергу, для стабілізації макроекономічної ситуації в Україні та покращення стану економіки потрібна фінансова допомога МВФ.

Щоб забезпечити прогнозні параметри програми МВФ (зростання ВВП на 2%; інфляція на рівні 3-5%; стабільний курс гривні; тощо), необхідним є запуск нової моделі господарювання. Цей запуск зумовлений не тільки втратою динамізму в розвитку і стагнацією економіки, але й зниженням якості життя населення, загостренням проблеми бідності.

Для переходу до сталого економічного зростання необхідно вибудувати нову економічну політику. Проте внаслідок політичних та економічних подій останніх років система стратегічного цілепокладання як основного елемента економічної політики виявилася розмитою, об'єктом уваги керівників країни є короткострокові завдання, на розв'язання яких і спрямовано антикризові урядові програми, погоджені з МВФ.

Але, крім макроекономічної стабілізації, головне завдання у короткостроковій перспективі повинно полягати в забезпеченні реального сектору економіки не стільки інвестиційними ресурсами, скільки необхідним оборотним капіталом. Це означає налагодження кредитування підприємств реального сектору, і насамперед – експортоорієнтованих, які б могли, наприклад, заповнити виділені Україні експортні квоти ЄС, а також забезпечити поставки на інші зовнішні ринки.

Наступний, середньостроковий, етап у розвитку вітчизняної економіки – стабілізація споживчого попиту і розширення інвестиційної активності. Ці фактори можуть стати головними у процесі відновлення економічного зростання у найближчі 3-5 років. Але запуск виробництва інвестиційних товарів залежатиме від того, чи вдасться запуснути інвестиційний механізм у галузях, зорієнтованих на випуск експортних товарів, тобто на конкурентоспроможні виробництва. Тут уже не обійтись без активної промислової політики вирощування лідерів національної економіки, здатних виробляти конкурентні товари [49].

Важливим елементом економічної політики повинно стати також і довгострокове прогнозування з розробкою системи стратегічного цілепокладання. Країні необхідна довгострокова програма національного розвитку, побудована на широкому суспільно діалозі про майбутнє.

В основу програми мають бути покладені темпи зростання ВВП, вище від середньосвітових, тобто на рівні 4-6%. Таким чином, програма стратегічного планування (прогнозування) повинна включати коротко-, середньо- і довгостроковий етапи

Враховуючи особливості національної економіки, можна визначити основні умови побудови національної моделі соціально-економічного розвитку, яка увібрала все найкраще та результативно діє в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою:

- оптимальний перерозподіл ВВП через бюджет близько 50 %;
- пріоритети виробництва над сферою обігу;

- активна політика держави, щодо підтримки повної зайнятості населення;
- адресна соціальна допомога;
- залучення приватних підприємств та громадських організацій до надання соціальних послуг населенню;
- активізація громадянської позиції населення;
- реалізація ідей соціальної солідарності та справедливості;
- створення правових умов для реалізації соціально-економічної стратегії країни;
- пріоритет соціально не захищених категорій громадян та ін

Отже, Україна має побудувати власну соціально-економічну політику, що базується на особливостях ментальності і традиціях нашого народу, враховуючи існуюче уявлення про соціальну справедливість, при цьому вбираючи із інших найкращий досвід і пристосовуючи поетапно до власної економіки.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження основних закономірностей, тенденцій і проблем соціально-економічного розвитку України, основних перспектив та напрямів державного регулювання соціально-економічної сфери на основі сучасних підходів до антикризового управління можна зробити наступні висновки:

1. Мінливий економічний світ нового століття характеризується тим, що в суспільній свідомості відбуваються якісні зміни в розумінні динаміки економічних, соціальних і духовних процесів, змінюється наукове уявлення про явища, що відбуваються в останні десятиліття. Причому зміни, що відбуваються в соціально-економічних системах, змінюються швидше, ніж процес їх пізнання.

Весь світ, в тому числі і Україна під впливом економічної кризи переживає особливий період змін в соціально-економічних системах. У зв'язку з чим, головними завданнями для вітчизняної економіки є пізнання й осмислення нових процесів і тенденцій, що характеризують трансформацію її соціально-економічної системи, прогноз розвитку в історичній ретроспективі.

Тому дані процеси в соціально-економічній системі держави вимагають вивчення та уточнення наукових уявлень про їх можливі тенденції і закономірності. Дослідження соціально-економічної системи як об'єкта трансформаційних перетворень дозволяє з урахуванням сучасних вимог до існуючого зовнішнього і внутрішнього середовища вивчити вплив на розвиток соціально-економічної системи держави кризових явищ.

2. За таких умов постає питання організації ефективного механізму антикризового державного управління.

Антикризове державне управління являє собою управління, спрямоване на прогнозування небезпеки кризи, виявлення кризи, аналіз його симптомів, розробку заходів щодо зниження негативних наслідків кризи і використання його факторів для подальшого розвитку.

Сформовані у різних країнах світу моделі антикризового управління забезпечують різні потенційні можливості розвитку держави. Варіативність інструментів антикризового регулювання багато в чому залежить від стану економіки, від кон'юнктури міжнародних ринків, результатів зовнішньоекономічної діяльності та інших факторів розвитку держави. Досвід зарубіжних країн багато в чому є показовим для України, як для держави, яка також опинилася у кризовому становищі.

3. Держава відіграє важливу роль в процесі антикризового регулювання. Це проявляється у створенні такої системи взаємодії держави і ринкової економіки, яка забезпечує подолання макро- і мікроекономічних криз.

Антикризова політика держави має реалізуватися на наступних рівнях: підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку та підтримка конкурентоспроможності основних галузей економіки; попередження і недопущення криз в банківській сфері; підвищення інвестиційної та інноваційної активності; зменшення негативних наслідків банкрутства підприємств, максимально повне задоволення інтересів їх співробітників та кредиторів; підтримання соціальної та політичної стабільності; посилення координації бюджетної політики.

4. Першочерговими заходами щодо подолання кризи в нашій країні є вирішення питання диспропорції у розвитку регіонів України, перегляду ролі регіональних фінансів в системі національної економіки як основного учасника фінансових відносин, що забезпечує мобілізацію, розподіл і перерозподіл централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів між сферами накопичення і споживання.

Одним із напрямків подолання кризових явищ в Україні є побудова соціально-орієнтованої економіки.

Враховуючи особливості національної економіки, можна визначити основні умови побудови національної моделі соціально-економічного розвитку, яка увібрала все найкраще та результативно діє в країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою: оптимальний перерозподіл ВВП через

бюджет близько 50 %; пріоритети виробництва над сферою обігу; активна політика держави, щодо підтримки повної зайнятості населення; адресна соціальна допомога; залучення приватних підприємств та громадських організацій до надання соціальних послуг населенню; активізація громадянської позиції населення; реалізація ідей соціальної солідарності та справедливості; створення правових умов для реалізації соціально-економічної стратегії країни; пріоритет соціально не захищених категорій громадян та ін

Отже, яку б модель не обрала Україна, ефективною антикризова соціально-економічна політика держави буде лише у тому разі, якщо будуть дотримані принципи державного антикризового управління та проводитиметься антикризова політика протягом усього економічного циклу з метою профілактики та попередження кризових явищ в економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз стану зовнішньоекономічної безпеки України: основні загрози та пропозиції щодо подолання кризових явищ. URL: <http://www.niisp.gov.ua/articles/152/>
2. Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів за січень-березень 2020 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-sichen-berezen-2020-roku/>
3. Аніщенко, Л. О. Зарубіжний досвід антикризового управління. *Економічний простір*. 2012. № 68. С. 143–156.
4. Антикризисное управление : учеб.-метод. пособие / сост. А. А. Субачев, М. А. Карасёв. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2016. 130 с.
5. Аніщенко, Л. О. Зарубіжний досвід антикризового управління. *Економічний простір*. 2012. № 68. С. 143–156.
6. Антикризисное управление : учеб.-метод. пособие / сост. А. А. Субачев, М. А. Карасёв. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2016. 130 с.
7. Балахонова О.В. Використання модельного підходу для прогнозування банкрутства на основі аналізу. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 5 (21). С. 106-111.
8. Батракова Т.І. Механізм реалізації антикризової стратегії держави, антикризові заходи. *Науковий вісник ХДУ. Серія економічні науки*, в.4, ч.2, 2015, с.25-28.
9. Богма О. С. Аналіз рівня економічної безпеки України за основними складовими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 8 (част. 1). С. 11-14.
10. Боровські, М. Над Україною нависло банкрутство. *Іноземна преса про Україну*. 2009. № 15. С. 20.
11. Громика Н. К. Сценарний підхід у стратегічному плануванні соціально-економічного розвитку регіонів. Моделювання регіональної

економіки. Збірник наукових праць. Івано-Франківськ: Плай, 2011. № 17. С. 329–332.

12. В Україні збільшилась частка бідного населення. URL: [http:// pravda.cc.ua/2011/09/%d0%b21](http://pravda.cc.ua/2011/09/%d0%b21)

13. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році : стат. зб. Державна служба статистики України. Київ, 2019. 379 с.

14. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. Г. С. Третяк, К. М. Бліщук. Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2011. 128 с.

15. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-82.html>.

16. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>.

17. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова КМУ № 385/2014 від 06.08.2014 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.

18. Доходи та витрати населення у 2017 році : стат. зб. Державна служба статистики України. Київ : ДП “Інформ.-аналіт. агенство”. 2019. 106 с

19. Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/blog/pidhody-do-protydiyi-socialno-ekonomichnym-vyklykam-sogodennya-v-systemi-derzhavnyh-zahodiv-iz>.

20. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. URL: <http://www.niss.gov.ua>.

21. Економіка України. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.

22. Інтерфакс Україна. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>.

23. Комплексна стратегія сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

24. Кочемировська О. Розвиток трудового потенціалу як чинник економічного зростання України : аналіт. доп. К. : НІСД, 2014. 108 с

25. Кислухина И.А. Методи государственного регулирования кризисных ситуаций в экономике. Вести Моск. У-та. Сер.21.2009. №3.С.78-94.

26. Манцуров І. Г. Методологія статистичного оцінювання економічного зростання та конкурентоспроможності країни. К. : КНЕУ, 2006. 306 с.

27. Мельник В.М. Фіскальний механізм забезпечення соціального розвитку України : монографія / В.М. Мельник, І.Г. Канцур, М.М. Мельник. Тернопіль : ФОП Осадца В.М., 2017. 200 с.

28. Методика коригування показників життєвого рівня з метою врахування доходів і витрат найбільш забезпеченого населення за результатами державного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. К.: Державна служба статистики України, 01.02.2017. 22 с

29. Моделювання соціально-економічного розвитку територій : наук.-метод. розробка / С. М. Ромашко, І. З. Саврас, Р. Г. Селівестов, Р. В. Юринець. К. : НАДУ, 2013. 44 с.

30. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. К. : НАДУ, 2014. 128 с.

31. Осіпова Л. В., Плахтій В. Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: *Сучасний стан та перспективи. Проблеми економіки та політичної економії*. № 1. Дніпро, 2018. С. 125–138.

32. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.

33. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти / Г. М. Юрчик, Н. М. Самолюк. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3. С. 133-144.

34. Павлов О. В. Перспективи та напрями державного регулювання соціально-економічної сфери в умовах криз. URL: <http://www.dynayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=175.pdf>.

35. Пепа Т.В. Регіональні нерівності соціально-економічного розвитку та напрями їх пом'якшення і подолання. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія Економічні науки. №2 (77), 2013, с.67-81.*

36. Пісоцька Р. Індекс соціального розвитку, 2016. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.

37. Про першочергові заходи запобігання негативним наслідками фінансової кризи про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 31 жовтня 2008 року, *Урядовий кур'єр*. 2018. 23 лют. (№ 35). С. 10

38. Про невідкладні заходи з посилення бюджетно-фінансової дисципліни та мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України: Рішення Ради національної безпеки і оборони, від 20.10.2008р. *Урядовий кур'єр*. 2008. 21 жовтня. (№ 55). С. 15

39. Про додаткові заходи щодо подолання фінансової кризи в Україні: Указ президента України від 17.11.2008р. *Урядовий кур'єр*. 2008. 21 листопада. (№ 56). С. 15.

40. Про основи національної безпеки України: Закон України від 15.12.2005р. № 3200-IV. *Урядовий кур'єр*. 2005. 21 грудня. (№ 57). С. 15

41. Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток: Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 20.12.2008р. *Урядовий кур'єр*. 2008. 21 грудня. (№ 57). С.15

42. Работін Ю.А., Соціально-економічний розвиток регіону в системі забезпечення продовольчої безпеки, дис. ... к.е.н., Одеса, 2019р., с.195.

43. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія/ З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова та ін. К.: Знання, 2005. 498 с.

44. Регіонально-просторові системи України: методологія і сучасна практика формування. К.: РВПС України НАН України, Черкаси: Брама України, 2006. 423с.

45. Результати моніторингу стану соціально-економічного розвитку областей та міста Києва за 2019 рік. URL: [//http://analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-2019-rik%20](http://analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-2019-rik%20).

46. Савченко В. Ф. Світовий досвід антикризового державного регулювання. *Науковий вісник Полісся*. 2016. №1 (5). С. 7-13.

47. Сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense>.

48. Сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Sotsialno-ekonomichniiRozvitokRegioniv>

49. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=fd09040-c287-9b41-fb80-f1d8620ab725&groupId=252038.

50. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. Лібанової, акад. НААН України М. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.

51. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 73–79.

52. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки : Навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ, 2000. 315 с.

53. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Авт. упорядн.: О. А. Андрощук, І.Б Жиляєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. К.: Парламентське вид-во, 2009. 632 с. URL:http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.

54. Томарева В.В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_23.pdf

55. Україна в міжнародних рейтингах. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/01/nfografika/ekonomika/ukrayina-rejtynhax-yak-zminyuvalysya-pozycziyi-krayiny-2014-2019-rokax>.
56. Храпкіна В.В., Чучко О.П. Адаптація світового досвіду антикризового управління в Україні. *Технологический аудит и резервы производства*, № 1/7(21), 2015, с. 42-49.
57. Цар, О. Світовий досвід оздоровлення неплатоспроможних підприємств та можливості його застосування в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 2(41). С. 34–42
58. Цвігун І. А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2013. 400 с.
59. Isard W., Azis I., Drennan M., Miller R., Saltzman S., Thorecke E., *Methods of Interregional and regional analysis*. Ashgata, 2004. 490 p.
60. Michalski T. Uwarunkowania procesu transformacji na Ukrainie / T. Michalski, A. Kuczabski // *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 2014. №17. S. 301-314.